# ЛУМЕРА

Посвята М. Павликові

## I

Жав Іван Притика із своєю жінкою, Аницею, на попівському лані за снопи. Сонце вже зайшло, а вони все не покидали роботу, бо ті, що жнуть за снопи, раді би ще хоч кілька снопів докинути. І в гадці собі не мають, що сьогодні лиш раз їли, як коли ті пани не зважають на ціну напитків, чи вони дешевші, чи дорожчі, але п'ють загалом, як уже розсмакують. По Аниці так не пізнати було, що вона змаргалася роботою, але зате Іван лиш зуби вишкірив. Він був таки май-май у літах (це у нього друга жінка) та слабовитий, а що не їв нічого від самого ранку, то так ізголоднів, що ледве-не-ледве дотяг до вечора. Скілька раз уже його охота збирала шпурнути серпом та хоч побалакати за їду (усе відвів би душу), так же не міг ізважитися, бо, видить, жінка жне й раз не застогне; хіба ж йому до неї з їдою підходити? Ніяково. Чи з гіркою, чи з якою вже там бідою діждався Іван сумерку, а про їду й словом не натякнув.

Отже, як уже вертався додому, то хоч як намагався ба за це, ба за те гадати, ба за це, ба за те говорити, а оце таки не втерпів, але запитався жінки:

— Чи є що в нас дома перекусити?

— А що ж би було,— говорить Аниця,— хіба ранішній борщ, та й то без хліба.

— Най би,— каже,— був і здохлий пес, лий аби їсти, бо-м такий голоден, аж-єм ісплас!

Правда, полегшало трохи Іванові, як учув за борщ, але зате він йому в голові так і застряг, що Іван нама-гае міркувати за снопи, кілько зажав, що хоче звести бесіду на паця, що його купив за 50 крейцарів, так не йде: стоїть борщ у нього перед очима в великій макітрі, а в нім застромлена ложка, як коли той полоник. Іван на таке про свої дні забуває: лиш от — посяг би за ту ложку велику, як коли полоник.

"Гріх, відай,— міркує,— таке гадати, а то би з радої душі за те поговорив".

По цім його аж досада збирає на Аницю.

"Чому ж би їй,— каже в собі,— хоч май не згадати за борщ, що такий він і такий: студений або трохи теплий, буде того з макітря, чи з півмиски, чи як там уже... А то: здудурила серп на плечі та дрібоче ногами, неначеб у неї не така душа, як у мені. Може, воно тому, що вона молода, а я старий!"

Так собі Іван гадкуе, а сам такий сердитий, як пес жирний, як вовк голоден. А Аниця ні гадки собі — йде та розповідає за пшеницю, "що буде нашої, каже, пів-воза, а зажатої пів: якось, каже, перезимуєм. Лишень здалося би, каже, острішок поправити, бо завсігди затікає". Іван на це бовтне, що бовтне, а всередині аж кипить:

"Що ця,— говорить д собі,— розбалакалася, як із храму йдучи? Тото я їй зараз хавку заткаю! Та що ж бо я (сам себе уговкує), жінка тут не винувата. Ігі! (так сам на себе). Воно мені з голоду так, чи що? Це, відай, не голова моя таке прибандурює, але жолудок!"

По такій гадці стало Іванові омпно. Він ухнюпився, замовк, як води в рот набрав, та й мовчки приплентався домів.

II

Дома, що Аниця стає поратися коло хати, а Іван за нею снується, як тінь, та все гадає:

"Що ця? Забула за мене? Так, гей вона сама тут у хаті: і не згадає за їду".

Аниця з хати,— він за нею, Аниця до хорім,— він за нею, Аниця до пацяти,— він за нею ходить та вже таки допоминається:

— Дай та дай мені того борщу, най хоч похлептаю.

— Та погодіть (Аниця своєму викала, бо така проти нього, гей донька) — погодіть,— каже,— най попрячу.

— Ти собі тото відтак, а мені давай борщу.

Аниця, щоби скараскатися, насипала в миску студеного борщу, поставила на стіл, а сама стала горнець вимивати.

їй! Як прихопився чоловік до борщу, як узяв тевкати, як коли добрий кінь із вагою під гору вдирає. Що як він із вагою тягне помало рівненькою дорогою, а під гору як упреться з усієї сили та здрібоче ногами, так іще його й стримувати приходиться... Але зате на самій горі стає віддихуватися. Так і Іван: виїв борщ та й віддихується-віддихується, аж ізгоді говорить:

— Відки, варе, це в тебе біб?

— Що? Який біб? — запиталася Аниця.

— Як який? У борщі! Щось із троє зеренців було.

— Хрестіться! Та то голий борщ, де йому до бобу? Іван лиш випулив очі та дивом дивним іздивувався.

По його обличчю так і пізнати було, що він щось багато в своїй голові міркує. Та й таки багато міркував і ось до чого доглупався.

— А-а-а,— проговорив до своєї,— я дивувався, чо це тот біб подрашпав мені язик, гей шкрабками. А то воно, аді, таргани. А я ще й розкусював. Цебра, Аничко, цебра, пилуй! О-ох, кишки в собі пірву!

Кинулась Аниця до цебра, а Іван не ждав: зігнувся в каблуку, затулив рот долонею, та до дверей, та надвір, та до плота. Уймився обома руками за колик, пустив голову межи руки, подав ноги назад та й таки — минається чоловік. Це все сталося за малу хвилинку, як от слово сказати, заки він добіг ід плотові. Але коло плота то таки добрий час помучився, бо одно, що з'їв борщу повну миску, а друге: за кождим разом, як лише мигне з нього, так він і нагадає собі тарганів, як їх розкусював, то ще йому дужче вритно стає. Таке-то! Яка надія була на борщ, а він от як ізмарнувався. Не одно на світі так марно проходить!

Аниця ж покинула цебер та стала посеред хати ні жива ні вмерла.

Бідний мій світку! Що тут робити та що тут діяти?

Вибігла вона до чоловіка та й таки доправди не знає, як собі порадити: заткати його не заткає, а конечне щось та треба робити. Отож вона стала навкруг нього ходити та відказувати:

— Най господь бороне та заступить усіх ірщених та й нас. Це якесь наслання. Це пороблено. Хтось і нам завидує, не діждав би днинки святої побачити!

А Іван, як викинув із себе борщ аж десь до тогідної паски, то взяв стогнати. Постогнав-постогнав, пустився колика та трохи не впав до

землі, але Аниця піддержала та й увела до хати. Іван висадився на піч, ляг на заді та й:

Відай,— каже,— вже не дочекати до завтра. Аниця й собі зажурилася, забула й про вечерю, не спить усю ніч, бо то, як той каже:

На печі иа заді сидить потіха, З неї ся суне, як просо з міха.

III

Занедужав Іван, із печі не встає, а Аницю вже й робота не береться. Переказує піп через людей до Івана, щоби йшов дожинати, ба й посилає нарочно наймита,— не йде ні Іван, ні його жінка. Отець Кабанович розсердилися.

— Що-то,— каже,— мужик гнилий! Не йшла би тота жебрачія робити, але, пані, п'є домаї Пішов би я,— каже,— сам до нього та порозгонив би лайдаків (бо це, пані, загибель народа), але тепер ніяк: така духота надворі, що прийдеться пропасти! Та-бо ця, пані, духота не лиш мені шкодить, але й моїй пшениці, бо десь песі мужики тепер нічого не роблять, десь один із другим зайшов у кукурудзи в холод та й спить, а робота пропадає (геть руський нарід, пані, ледачіє: піде до крамарів у найми). Коби ж я так міг вихопитися в поле, я ж би їм показав, якби якого не застав при роботі. Але тепер, пані, неможлива річ вийти, а вечором хоч і вийду, то мужики холодом візьмуться до роботи. Але ж духота! Кортить мене в сад у холод, та й ніяк. Най-ко до перед-вечора; не піду в поле, то хоч до того Йвана навідаюсь.

Упередвечорі по тій дорозі, що попри Иванову хату, так то не бочка котиться, не віз із снопами сунеться, це отець Кабанович не то качається, не то йде; неначе та в байці, що одного часу та якось, бачу, таку штуку втяла, що ні їхала, ні йшла, ні летіла, ні пливла; так і отець Кабанович. Правда, зблизька придивитися, якось він тими ногами перебирає; так же не двома: тим двом помагає ще палиця, груба-

прегруба бучяла. Отець не носить палицю з ласки та на втіху, але, очі видять, йому її треба, так як у сльоту під вагу третього коня. Та доправди ішов він так, як слабі конята з вагою болоттям: пройде, що пройде, та й стає віддихуватися. Та й усотався ж: лице йому посиніло, очі наверх вилізають, голова аж убік перекривилася так, що крихітку було й шиї видко (а це дуже рідко лучається). Таку-то жертву зробив із себе отець Кабанович, заки зайшов перед Іванову хвіртку. Та тут лиш рукою махнув:

— Це,— каже,— й гадки нема пропхатися.

Отже: він віддихався, уймив палицю в обі руці ціпко, припер долішній кінець до землі та й увалив на неї всю ваготу свого тіла. Дарма, що палиця, груба-прегруба бу-чяла, аж угризлася в землю, ще й угнулася під ним. Таке собі отець Кабанович прибрав місце та й заверещав на все горло так, аби аж до хати голос дійшов:

— Чому ви на роботу не йдете? Пияки, злодії! Я вас у кримінал віддам!

Якраз у цей час Аниця поралася коло печі: готовила вечерю для Йвана. Випросила у сусіда трохи молочка, бо на неї такий час найшов, що хоч, як то кажуть, за боки та навприсядки: є вода, ще коби муки, та й готова кулеша. Сама Аниця жила пісною барабулею, а для Ивана то десь омасті випросить, то борщик забілить, а тепер ось приспособила молочка, бо з Іваном щось недобре коїлося. Він від самого досвітку раз у раз йойкав та приповідав:

— Тото ми! Тото ми! Иой, тото ми!

— Та як вам,— допитується Аниця,— болить? Гірше вам? А Іван:

— Тото ми! Йой, тото ми!

Аниця в гадках стала та в голову заходить: "От, умре.., бідний мій світку!.. Недоїдає... це від лихого харчу... а то нема, хоть гинь! Скочити хоч де молочка".

Сюди-не-туди постаралася вона того молочка та й якраз у ту хвилю, коли піп ізверещав коло хвіртки, готовила його, та на крик покинула, а сама з хати.

Як узріла попа коло хвіртки, то так гейби їй поза шкіру мурашки пополазили. "Ага! Це на роботу",— погадала Аниця, пустилася попові до рук та й:

— Так і так,— уповідає,— знемагає мій чоловік. Оно-гди із'їв студеного борщу, а там лучилося щось із троє зеренців бобу... чи що, ізбридив собі та й заслаб.

Вона вже й не розповідала за свою догадку, що то пороблено, бо отець Кабанович, великий народолюбець (і "Діло" пренумерує), нищив у народі забобони. Не раз: піди хто до ворожки або хоч натякни що за відьми, так піп зараз: "Ти, грішнику, каже, бог за тебе всіх русинів карає. За покуту, каже, принесеш мені на церков гарнець раків та й два дні підеш на толоку", А відтак, по такім патріотичнім подвизі, сам пускає безіменно дописи в газети, що в такім-то і в такім селі жиє такий і такий священик, отець Кабанович, великий патріот і народолюбець, що нищить темноту межи народом і засіває зерна просвіти. Слава ж йому, мовляв, за те; дай боже, аби такі люди й на камені родилися!

Одначе хоч Аниця й промовчала за пороблення, то попові й та бесіда не була по душі.

— От, який мені,— крикнув,— пан вельможний, ізбри-дилося йому! Аді, жебрачія: збридилося! Знаю я вас, дармоїдів: лінь, не хоче, пані, робити, або де перепився.

Аничка на це борзенько залепетала:

— Бігме, паноченьку, правду вам кажу. Дай госпо-дочку милосердний, аби я з оцього місця не рушилася, аби мені руки покрутило, аби мені ноги відоймило, аби мені очі повилазили, аби мені мову умкло, як брешу. Бігме, паноченьку, ізбридив собі та й заслаб. Я вже собі гадкувала й до знахарки,— вирвалося Аниці, але вона зараз перестала.

Так же піп не в тім'я битий — його не обдуриш:

— То так? Тобі до знахарки захочується, тобі до диявола? Того ти так бідуєш: то все, пані, кара божа. Прийди-но ти, сарака, до сповіді, бо як ізволікатимеш, то я тобі, пані, й покути не дам.

Аничка спудилася:

— Я, паноченьку, більше не... те, я... От я із своїм радилася, чи нам до знахарки, чи службу наймити. Та мій старий не похочує: "То, каже, до знахарки треба на друге село та й то ще їй треба щось і дати, а в нас дасть біг, а службу, каже, в своїм селі мож наймити, та й то відробиться; а воно, каже, однако помагає".

— Службу,— каже піп,— то й я радив би тобі, лиш іще здалося би й до лікаря поїхати. Чоловік повинен уживати земських способів на слабість, та й на духовні не забувати, бо всяка слабість із допусту божого. Тому тобі треба й лікарської помочі, і службу божу наймити.

— Та я рада би, паноченьку, до дохторя, бо кажуть, що помагає, але в мене нема й крейцара, паноченьку, нема. Я би просила ласки божої та й вашої, чи ж би ви нас не запомогли хоть левом, а ми би відробили. Та й може би... конинку, паноченьку! Бігме, паноченьку, я би й відробила, і щосвята церковного на толоку ходила би-х, а взимі то й у будню днину.

Панотець призадумався.

— Вас варто запомагати? Тепер ти мені і з цим і з тим, а як я тогід посилав за тобою на толоку, то ти ще й писок розпустила: "Не піду, каже, на попа робити, най собі найме!" А тепер ось як: і відроблю, і на толоку, і це, і те. Ні! Посіяла, збирай: наймав я, найми ж і ти. Гадала-сь, багато мені лиха вдієш, аж це прийшла коза до воза.

Аничка аж до землі кланяється, та зозулею просить, та, неначе та дитина, оправдується:

— Бігме, паноченьку, "є казала я таке. То вам понабріхували. Не пішла-сми тогід, бо ніяк було, ба цесе, ба тото. А тепер, бігме, паноченьку, правду вам кажу, ходитимем обоє, коли загадаєте. Бо і що ж? Коло хати в мене роботи, що за нігтем, а то аби перегодуватися хоч дома, хоч у добрих людей. Я готова коло вашої роботи й днювати й ночувати, чи в полі, чи коло хати, бо я вже гадкувала, коби на службу, а воно однаково: аби перегодуватися.

Піп ніби знехочу заговорив:

— Та вже... аби не говорили люди, що я без мило-сердія. Та прийди. Лиш мені все щось гейби шептало, що ти мене обдурюєш.

Аниця хотіла говорити, та піп не дав:

— Но, но,— сказав,— не ляпай. Ти хоч кого, то переговорила би: масненька ти на язик. Пам'ятай же, що-би-сь відробила, бо я обезвічив би тебе. Уже тобі дам лева та й ту кобилу.

По цім слові покотився піп додому, а Аниця побігла в хату доготовлювати вечерю.

IV

Та й для отця Кабановича готовилася дома вечеря. Про неї-то собі й міркував отець, вертаючи додому: "Як то добре вийти де на хвильку з хати: от прийду, вечеря буде вже готова та й смакувати буде мені, бо я трохи протрясся. А славні шницлі знає моя пані приготовляти, дуже славні, тільки чоловікові приїдається, усе м'ясо та м'ясо. Взагалі все приїдається. От у піст риба зразу така смачна, а відтак уже не теє".

Так гадкуючи, не стямився отець Кабанович, коли вчинився перед дверима своєї ^атиг-Н^шсаДився через



поріг до світлиці, сів на крісло та й нудиться; а зіпрів, як коли ті змолотники серед літа вполудне. Продуває отець навкруг себе, роздягається, обтирає піт: нічого не помагає. Закликає отець ід собі жінку.

— Чи тобі,— питає,— не так душно, як мені? Я вже, бігме, не можу витримати.

— Тото мені дивно,— говорить попадя,— ти не багато ситший від мене, а такий слабий на духоту. От я й ло-надвірку кручуся, і коло печі пораюся, а все якось витримую.

— Тим-бо то,— каже отець,— тобі не штука витримувати, коли маєш щось до роботи: при роботі за все забувається.

— А ти пішов би іскупатися,— радить попадя.

— Так я й сам над цим гадаю. Та-бо тяжко, бо дуже далеко: заки зайдеш у гай, то розтопишся. Поміркуй лиш: іти дорогою — дуже далеко, а стежкою невигідно. Відси мені не горе перейти через дорогу

до церкви, але там треба перелаз перелазити. Та ще й високий то перелаз! Мушу сказати, пані, в неділю на службі, аби його вменшили.

— Та ти взяв би,— радить попадя,— газети відчитувати. Не мудра я на цім, але бачу, що газетами мож так забавитися, як і картами.

— На лиха мені твоїх газет: не хочеться мені з ними заходити, бо то не по моїх переконаннях. Донедавна пренумерував я "Червоную Русь", то прозивали моска-лофілом. А отець Філемон радив "Діло" брати: "То, каже, ліпше за нашою справою стоїть; от, каже, помістило, ще й осібною відбиткою видало "Відозву краківських взаїмних убезпечень", а "Червоная" і словом не згадала". Я й узяв "Діло", та не хочеться читати: не по моїх, пані, переконаннях. Десь, чую, по інших краях кождий стан має свій орган, а русини на таке не можуть здобутися.

— То я зіправди не знаю тобі порадити,— говорить попадя,— може би-сь, писав що до газет.

— От, правда,— каже піп,— я ще до "Діла" не дописував... Але ні, серце, уліті я не тото... я и до "Червоної" вліті не дописував; узимі так — інша річ. Я би радше... От я зробив би тобі одну пропозицію. Коби ти коло мене посиділа. Покинь, серденько, роботу та посидь ізо мною,

А попадя:

— Таже я,— каже,— не тото... Лишень що-м розчала вечерю: а наймичка сама зі шницлями не дасть собі ради.

— От ти скажи наймичці, най ізробить намість шниц-лів (бо й так приїдаються) печеню, а сама заходи до мене.

Попадя зайшла у кухню та й почала сварити наймичку:

— Дівко! Дівко! Що ти на світі божім гадаєш? Та ти до цього часу ще не знаєш шницлі робити? Кілько я тебе вчу та все гадаю: от буде, кажу, поміч. А то ти задурно їси. Я осьде слаба, не можу в кухні сидіти, та хіба вже й не розчинати шницлі, хіба спечи тото м'ясо, та й уже!

— Таже я, їмосць, уже знаю шницлі робити,— говорить наймичка,— як їмосця слабі... лиш, господи, з чого би це?

— Пантруй свого! Не допитуйся!— крикнула попадя.— Бери та спечи тото м'ясо. Лиш озьми та попсуй. Я ж би тобі показала! Ні я, ні панотець не могли би їсти, бо обоє щось знемагаєм. Засунь борзенько м'ясо та й обходься без мене. А якби мене доконечне було треба, то через двері заклич. Лиш якби я не виходила, то ти не чипи під дверима та й не зазирай, але берися сама до роботи...

По цих словах попадя пішла в покої.

V

"Тота" кобила мала ©же тридцять рік без одного: шістдесятого й першого року у дев'ять день побачила сонячне світло. Брикала вона, кілько брикала, а відтак, як то в кінськім роді водиться, пішла в шлею. Зразу ходила в бричці, та відтак таскала плуг. Аж під саму зиму життя прозвали її "Галеною" та й призначили під верх попові. Але прийшлося, часи змінилися: кобила на одно око осліпла, а на друге ще перед тим не виділа, а піп не міг уже в теплу днину возити свого черева, бо воно ані руш не браталося з сонцем. Та й відтепер піп заси-тів у покоях, а кобила заклякла в стайні. Там вона й на одну ногу вкалічіла та й зовсім істратила свою давню вдачу. Тепер годується лиш самою соломою: для мене, старої, мовляв, і цього доста. Так же ж їсть ту солому раз попри раз: молодим гуляти, а мені, старій, мовляв, за смерть гадати. Не йде вже й до шлеї: мені, старій мовляв, час уже спочивати, а молоді най світ перевертають, її солома з ясел іде під молодих коней на стеління: це, мовля©, яйце береться мудріше від курки. Підупала, сарака, на

здоров'ю, кашляє, іспала з тіла: по ребрах міг би, неначе по драбині, лазити; та й красу свою стратила: зшибла лівий клуб. Зате ж вона статтю височенна під саму стелю: не з будь-якого роду.

На другий день по розмові попа з Аницею зайшла зміна в дотеперішнім житті кобилячім: доовіта прийшла Аниця з батогом. Заки Петро, попів наймит, пішов до колешні та вивів Галену, та запряг до старого воза, Аниця вимучила через руки в попа лева, сіла на віз, узяла віжки в руки та й займила. Сухоребра Галена неначе чобана пішла: її зад пересовувався з боку на бік. Мухи роєм кинулись на неї, а вона спустила вуха та лиш хвостом іноді махне, гей від нехочу. Принеслася якось перед Іванову хату, стала та й дожидає, заки ґазда вийдуть із хати та примістяться на возі.

Аниця виводила Йвана, як старця: лице його почорніле застелилося сивими пишками, очі запалися, ноги не служили, а до того, Аниця одягла його в старий дірявий сардак, підперезала перевеслом із околота та й веде босого. Сама Аниця, наче його донька (лиш трохи поблідла), убралася в новий, великодній сардак, у пере-мітку та й у чоботи (усе своє придане). Чоботи, правда, не були лишень її, але Йванові. Через літо вони дурно стояли, зате взимі ішли або на Аницю, а тоді Йван дома сидів, або на Йвана, а тоді Аниця в хаті лишалася. На возі Аниця за погонича сіла спереду, а Йвана примістила іззаду. Він уполовині сидів, а "половині лежав; ноги його були накриті старою веріткою.

Гонить Аниця сліпу кобилу, кобила сопе, як три міхи, шпотається та ступає непевно, як коли би земля мала під нею провалитися. Бо то воно не штука говорити: цей їде сліпою кониною, той їде сліпою кониною, але як їде? Тут треба в сліпу кобилу перекинутися та пізнати, що вона собі гадкує. Отож вона йде, нічого перед собою не видить, лиш темноту і темноту, та й здається їй, що вона десь на кінець світу зайшла, що далі вже землі не стає. Так вона, заки ступить, то все трібує — є ще земля чи вже ні? Отак кобила випробувала, що земля є аж за село, а тут — западається; тож вона, небагато гадаючи, бере та й стає: от уже,— міркує,— від'їхала-м своє. Та тут Галену як уперезав батіг по крижах, то

на ній аж шкіра стряслася: не знала, дурна конина, що тут не земля западається, але гора починається, так треба спускати. Аниця піймала ціпко віжки та й держить, аж подається назад. Кобила штульгук-штульгук, звернула з дороги та й беркиць в окіп! І ні гадки вставати: наткнулася мордою на траву та й гризе, аж грузею заїдається. Що Аниця бідкається, що в'єкає, що січе кобилу,— ані суди, боже! Скочила вона до крайньої хати, упросила добрих людей помогти: здоймили Галену на друках, та й гайда в божу путь. Аниця вже не сідала, але вела конину в руках. Отже, їзда не дуже борзо йшла, бо Галена тягне, кілько тягне, а нараз стає собі, як молода на весіллі, робить із себе кавулю, згинає шию вбік, дістає мордою аж до задньої лопатки, гризе та й клан-цає зубами. Дарма, що до міста була несповна миля, вони приїхали там десь в обід.

У місті майже нічого не зорудували в хосен Івана, а тільки довідалися, що за лева ліку не найти. Лікар узяв за оглядання 70 кр. та й записав рецепту. Аниця гадала зразу, що то ліки, що ту картку має Іван проковтнути, та й запиталася лікаря, чи то з хлібом із'їсти, чи з водою випити. Але, як їй лікар роз'яснив, що це, каже, лиш такий квиток, а на нього в аптеці ще треба ліки брати та й то ще за них заплатити, тоді Аниця привела Йвана д возові, посадила його ззаду, сама сперлася на полудрабок та й трохи не з плачем проговорила:

— Я цього надіялася; скоро піп справляє, то вже воно щось не так. Йому, бачу, мало, що в нього каса позичкова, але ще хоче з кождої хати по дві шістки на якусь ніби читарню.

Із цею читальнею, що за неї набилює Аниця, отак було: жалувався раз піп перед попадею, що таки вмру, каже, з нудів. Тож попадя нарадила йому, щоби заклав у селі читальню, то все буде розривка. Піп зараз-таки в неділю оповістив у церкві, що най кождий мужик зложить по 20 кр., то заведуть собі читальню, дуже хосенне діло і богу миле. Одначе згоді покинув ту гадку — раз тому, що вліті ходити би, а друге: відрадив йому дідич.

Вертаючи додому, Аниця не втерпіла та й повернула на друге село до знахарки. Знахарка, славна баба при полозі на цілу околицю, обізріла Йвана та й запиталася про причину слабості. Йван було хотів говорити, та Аниця не дала:

— Ви,— каже,— мовчіть, я сама. Вони в мене маломовні, так уже, бачу, змаленьку. Слабі вони й до роботи й до бесіди неговіркі.

Тепер Аниця стала розповідати геть усе від свого подружжя. Скільки раз і Йван хотів до бесіди своє слівце втрутити, то Аниця все казала йому мовчати, а сама до знахарки приповідала: вони в мене маломовні.

З тої бесіди довідалася знахарка, що Аниця віддалася за Йвана тому, що її кревні радили, бо парубок, казали, їй не лучиться, а за вдівцем, дасть біг, може, й чого доробиться. А Йван, маломовний він та й слабий до роботи, тілько робить, що знемагає раз у раз. Та Аниця й на це не жалувалася би, але в них є хатчина та й помірочок, то не тілько цього хісна, кілько корово-дів за податки. Давно вже Аницю гадки збирали на службу, так же жаль покидати усе: хоч маломовні, та щире в них серце. На щастя, дітей у них нема. Та хоч вороги й підоймають їх на сміх, що це дєдя з донькою жиє, хоч гірко їм хліб приходить, то вона все собі не міркувала би, лиш коби не слабість. А то й оноді,— тут Аниця розповіла за таргани.

Знахарка вислухала, вислухала все дочиста та й:

— Не бійтеся,— каже,— воно перейде. Це, відай, на пропасницю заноситься, але бог помилує, перейде. Нате вам це зілля, киньте пучку до окропу та й дайте на ніч напитися — на поти. А я би вам, любко, таки радила на службу, тепер, однако, далі по роботах, у нашого професора нема наймички, там би вам було святе життя.

Іван та й Аниця згодилися: повернули до професора, та й за тиждень Аниця мала прийти на службу.

VII

Минув тиждень, Іван понадвірку походжає... ба ні, то так було:

Сонце стояло над заходом. Освітило жовто Иванову хату, Йванів пліт, Иванове паця та й Йвана самого, що сидів на приспі та й сокотив паця, аби до хорім не забігло.

— Ти,— говорив Иван до пацяти,— пасися чемно, та й не будь пацям: не пхайся, де тебе не просять.

Аниця за той час віднесла попові пшеницю. Це за кобилу та й за того лева. Аниці лучилася добра служба, тому Йван віджалував пшеницю.

Та з попом нелегка справа. Він, як учув, що Аниця задумує, так таки трохи не сказився. Та й мав за що: тут; Аниця присягала, що відробить та на толоку ходитиме, а то — приносить збіжжя. Піп прямо не міг цього порозу м іти:

— Як таки? Плакала, благала, та й обдурила! Гей, люди добрі, де ж тут уже правда на світі?! Тут набез-печне хтось проти усього святого бунтує нарід, а він без того дикий!

Дарма, що літо: отець Кабанович виготовив на ту тему допис до "Діла". Незабавки вийде.

Дістала там Аниця, що дістала, але збіжжя лишила^ та й вернулася додому. Застає Йвана на приспі.

— А що казав піп?

—' А що ж би? Казав,— каже,— що мужик крутнею жиє.

— Неправда! Не крутнею мужик жиє, а знаєш чим?

— Чим? Хіба правдою!

— Де там правдою! Ні правдою, ні крутнею мужик не жиє, а знаєш чим?

— Чим?

— Лумерами, коли хоч знати.

— Як? Якими лумерами?

— Такими!

— Що це ви вигадуєте? Якими лумерами?

— А ось як: кождий мужик має свої дев'ятеро луАме-рів. Перше лумеро — мужик оре; друге лумеро — мужик волочить; третє лумеро — мужик сіє; четверте лумеро — мужик жне; п'яте лумеро — мужик в'яже та й звозить; шосте лумеро — мужик молотить; сьоме лумеро — мужик віє; осьме лумеро — мужик несе... ба ні! Гидно: тут знов інакші лумера: перше лумеро — мужик несе, де кажуть; друге лумеро — мужик несе... третє... та цих, мой, таких лумерів, що звізд на небі, що піску в морі!